

Джерела та література

- 1 Кушнір В.Г. Нижньодунайський варіант традиційної культури українців // Іван Франко і Буковина: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Іван Франко і Буковина». Чернівці, 23 вересня 2006 р. - Чернівці: Прут, 2006. - С.310-316.
- 2 Польові дослідження автора.
- 3 Кушнір В.Г. Українці за Дунаєм. - Одеса, 2002. - С.41.

Вячеслав Кушнір

Рушники украинцев Нижнего Подунавья: традиции и инновации

Предметом исследования являются традиционные рушники жителей Нижнего Подунавья. Очерчена региональная специфика украинских рушников, изучены новации и заимствования в орнаменте.

Ключевые слова: традиция, рушник, орнамент, Нижнее Подунавье.

Viacheslav Kushnir

Towels of Ukrainians from the Lower Danube Region: Traditions and Innovations

The subject of research is traditional towels of the Lower Danube population. Peculiar regional features of Ukrainian towels are identified, innovations and borrowings in their patterns are traced.

Key words: tradition, towel, decoration pattern, the Lower Danube.



УДК 94.001.73 (47+57) "1860/1890":352/353 (477)

Оксана Обметко (м. Київ)

ВПЛИВ СТАНОВОГО ЧИННИКА НА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМСТВ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ ХІХ СТ.

У статті висвітлено проблему національно-станового представництва депутатів у земських установах України. Проаналізовано основні тенденції формування губернських і повітових управ.

Ключові слова: Соціальний, клас, земство, представництво, депутати.

Місцеве самоврядування завжди було вагомим чинником в розбудові незалежної України. Тому, історичний досвід місцевого самоврядування другої половини ХІХ ст. є актуальним на сьогоднішній день. Надання місцевим радам більшої самостійності у вирішенні нагальних питань сучасності та ка-

дрове наповнення місцевого самоврядування як ніколи потребує врахування досвіду земського самоврядування.

Про значну роль земств у суспільному житті українського народу свідчить велика кількість матеріалів. Так, тільки з січня 1880 до грудня 1890 р. опубліковано 15 статей у

розділі часопису “Русская мысль”. У часопису публікувалися барон М.О. Корф, М. Колюпанов, В.Ю. Скалон, Я.А. Абрамов, Г. Сазонов, М.О. Каблуков, П. Соколов, Г. Успенський, О.О. Фортунатов, С.Ф.Русова¹.

У процесі становлення земств в Україні виникла проблема, без вирішення якої неможливо уявити всієї складності їх наступної роботи. Йдеться про роль національного аспекту в земському представництві. Україна, як багатонаціональна частина Російської імперії, безсумнівно повинна була зіткнутися з низкою суттєвих перепон, пов'язаних з наявністю достатнього представництва українців у земських органах. Аналіз перших кроків у земському влаштуванні засвідчив, що царський уряд намагався всілякими засобами перешкодити входженню представників різних національних груп до земства. Так було з представниками від польського, німецького і єврейського населення, які у значній кількості проживали на території України.

Особливо гостро це питання постало у Херсонській губернії. З 1871 р. німці (у минулому колоністи) щодо суспільних і державних повинностей були зрівняні з іншими землевласниками, але широкий доступ до участі у земському самоврядуванні їм було закрито. Ще важчим питання було відносно єврейського населення не тільки у Херсонському, а й у Харківському земстві². Саме тому оцінка стану справ у повітах і губерніях носила політичний і національний підтекст. Саме тому земські статистики зі своїми матеріалами викликали ненависть у бюрократії.

Хід земської реформи, її остаточний результат, багато в чому залежав від того, хто прийде до органів місцевого самоврядування. Наскільки високою буде їх компетенція у вирішенні складних питань життя губерній і повітів. За умов, в яких земства з'явилися на Україні, дуже важливо було, щоб земці відповідали духу часу, відповідали своєму призначенню гласних від усього народу, були готові вирішувати проблеми народного господарства та ін.

Стоячи виключно на точці зору земського Положення, як основного закону, гласні перших земських зборів дали вичерпне тлумачення ідеї про самоврядування. Земські гласні зборів першого скликання поглянули на земство як на установу всестанову, закликану відати користями і потребами усіх класів населення без різниці. Обираючи свої виконавчі

органи – земські управи, земські збори ставили в основу їх діяльності дві докорінні умови: тісний зв'язок і спільну діяльність з гласними з одного боку, і спілкування з населенням за допомогою таких відносин з гласними, з іншого боку. Це найяскравіша риса у постановах перших земських зборів і, безсумнівно, що на цій рисі відобразилися історичні традиції українського краю.

Але вагомим фактором при обранні гласних губернських і повітових зборів була і важливість підбору кадрів, здатних вирішувати нагальні проблеми суспільства. Їх професійна та культурна готовність вирішувати ці проблеми.

Секретарями у більшості повітів Полтавської губернії було обрано освічених людей: В.Ф. Гамалія і губернським секретарем і секретарем Переяславського повіту, П.П.Закревський – Пирятинський повіт, О.О. Орловський – Прилуцький повіт, С.М. Порецький – Лохвицький повіт (чиновник), А.Ф. Мазаракія – Роменський повіт, П.М. Яременко (козак) – Гадячський повіт, В.В.Петров (землевласник) – Зеньковецького повіту, М.В. Синєоков – Миргородський повіт, А.Я.Максимович – Лубенський повіт, І.В. Велецький (землевласник) – Золотоношський повіт, П.М. Ганько – Полтавський повіт, І.Д.Остроградський – Кременчуцький повіт, К.І.Тунік – Кобелякський повіт³.

При такій основній підкладці загальна картина земських засідань малюється таким чином. Переважна більшість зборів одразу ж встановила правила своїх внутрішніх розпорядків, якими гарантувалася коректна і найбільш продуктивна робота гласних під час обговорень і формулювання постанов. Саме цією рисою характеризуються правила засідань у земських зборах першого скликання. Мова цих правил відрізняється діловитістю і децю підвищеним тоном. Щось важливе, епічне звучить у фразі: “головуючий відкриває засідання через дзвінок; дзвінком же засідання закликається до порядку і тиші”⁴.

У багатьох випадках обрання гласних було піддано закритому балотуванню, але у всіх випадках виходили блискучі результати: усі білі шари або їх переважна більшість свідчила, що це були саме ті особи, яких збори вважали найбільш придатними для цієї ролі. Випадків опротестування прав гласних було дуже мало, і збори поставилися до них дуже коректно і послідовно. Так, наприклад, у 1881 р. при перевірці прав гласних Катеринославської

губернії в земських зборах Олександрівського повіту, земство зіткнулося з недоліками, припущеними при виборах у с. Покровському. Справа в тому, що селяни цього села вказували на те, що законних волосних сходів для виборів там не було і гласні від їх села не мають на це права. Селяни просили провести розслідування⁵. Аналогічні приклади можна навести і по інших губерніях України.

Для виключення таких випадків, зверталася увага на те, щоб підбиралися особи найавторитетніші і такі, що користувалися широкою популярністю у населення. Випадків, коли голоси ділилися між двома кандидатами, майже не було. Це свідчить, що гласні, перш ніж приступити до виборів, узгоджували між собою і критично ставилися до різних кандидатів. Такі прийоми свідчили про свідоме ставлення до цієї важливої справи.

Так само ішов процес виборів головуючих у губернських земських зборах у досліджуваній період і у Херсонській губернії. Головуючими були: Є.О. Касинов – губернський предводитель дворянства, Ф.К. Оленич–Гнененко – губернський предводитель дворянства, К.В. Соколов–Бородкін – Єлисаветградський повітовий предводитель дворянства, Є.Я. Ерделі – губернський предводитель дворянства, І.Ф. Білоусович – виконуючий обов’язки губернського предводителя дворянства, І.І. Куріс – Одеський предводитель дворянства, а пізніше губернський предводитель дворянства, І.М. Єранцев – Одеський предводитель дворянства, О.Ф. Сухомлинов – Одеський повітовий предводитель дворянства, Г.Л. Скадовський – Херсонський предводитель дворянства, М.Ф. Сухомлинов – Херсонський губернський предводитель дворянства⁶.

Таким чином, ми бачимо, що земська справа фактично з самого початку опинилася в руках групи дворян-землевласників, і причому не всіх його прошарків, а саме – середньопомісного. Саме ця верства дворянства давала головний контингент земських керівників, він взагалі домінував у громадському житті пореформеного часу. Кадри мирових посередників, потім обов’язкових членів селянських присутствій, земських начальників, мирових суддів, значною мірою голів і членів земських управ поповнювалися представниками саме цієї верстви дворянства, котрий і наклав відбиток своїх поглядів, своїх інтересів на земське життя⁷. Це дворянство не було закостенілим, воно було тим дієвим елементом суспільства, який намагався покращити соціально-економічне

життя населення. Це були і найдосвідченіші люди, які могли свої знання втілити в життя. Але, поряд з цим, середньопомісне дворянство формулювало програму дворян-землевласників, що намагалися в умовах розвитку капіталізму зберегти економічні переваги своєї верстви, посилити і розширити свої політичні права.

За земським Положенням 1864 р., царським урядом свідомо призначалася мінімальна кількість членів управ з грошовим забезпеченням⁸. Цієї кількості було недостатньо для вирішення того обсягу роботи, який стояв перед земствами. Тому червоною ниткою через майже усі земські збори пройшла думка гласних про те, що до складу управ необхідно обирати можливо більшу кількість членів. Але у всіх випадках це побажання наштовхувалося на дуже серйозні ускладнення: у всіх земств було дуже мало коштів для оплати заробітку великому складу земських управ. Тому, наприклад, у Полтавській губернії у зборах повітових було застосовано однакову комбінацію, якою певною мірою було знайдено вихід із становища яке склалося. До платних членів управи було обрано безплатних під іменем членів управи без утримання⁹. В такому погляді зборів на посиленій склад управ, безсумнівно, відобразилися припущення про великий обсяг і великі труднощі у майбутній виконавчій земській діяльності.

Фактично склад управ у Полтавській губернії складався з представників від різних станів: головами управ було обрано дев’ять повітових предводителів дворянства, два мирових посередники, п’ять чиновників і відставних офіцерів. У члени управ обрано було 44 особи з оплатою і 22 особи без утримання. Тільки у 4 з 15 повітів Полтавської губернії – Гадацькому, Золотоношському, Кобелякському і Прилуцькому – не було членів управ без утримання. Із загальної кількості членів управ було 34 чиновники, 18 козаків і селян, 15 військових у відставці і п’ять купців. Таким чином, дворяни, як найбільш впливовий і освічений клас, дали найбільшу кількість членів управам, а саме: 49 осіб або дві третини усіх членів, а головами управ були виключно дворяни, і з гласних дворян сформовано було і губернську управу. До першого складу губернських гласних увійшло: 63 дворян, 28 козаків і селян, 9 городян, хоча козаки і селяни становили більшість повітових гласних. А додавши до них гласних від міст, ця більшість відобразилася у цифрі

357 проти 261 гласного від дворян по повітам¹⁰. Аналізуючи склад земських зборів, можна зробити висновок, що більшість гласних від дворянства в земських зборах відповідала прагненням царської влади компенсувати дворянам їх втрати і надати вирішальної ролі у земській діяльності.

Досвід роботи перших гласних дозволив у подальшому враховувати всі аспекти їх діяльності. А саме, гостро ставилося питання, щоб гласні виправдовували надану їм високу довіру, відповідали вимогам часу і могли показати свою компетенцію у вирішенні питань земського господарства¹¹. В такому дусі і складено було зборами накази й інструкції земським управам. Перші земські управи були, з одного боку, першими виразниками земської думки, що складалася у зборах, а з другого, і першими виконавцями земських зачинань на ґрунті практичного їх здійснення. Тому суть місцевого самоврядування і його ефективність залежали від того, хто приходив до земських управ і від самого складу земських зборів, від того чи здатні були земці практично вирішувати те, що видавала “на гора” земська думка.

Форма висловлення поглядів у земських діячів з цих соціально-політичних проблем була доволі своєрідною (клопотання, прохання, петиції). Саме у такий спосіб земства могли звертатися до урядових установ в якості просителя, а не висловлюватися як рівня державним установам. Це ще раз підтверджує що земства існували окремо від державних органів керівництва.

Взагалі, за початковою діяльністю земських управ не можна скласти належного уявлення про діяльність тих самих управ за 1866 р. Потрібні були кадри, які повинні у короткий термін зануритися в сутність проблем, які їм належало вирішувати. Часу для цього було дуже мало. Спочатку управам потрібно було прийняти справи і майно від дореформених установ, налагодити відносини з іншими установами, відшукати кошти для поточних витрат і у вказаних тимчасовими правилами рамках і, що найважливіше, ознайомитися з безліччю тих умов і явищ, від яких залежала урядова постановка і задовільний практичний напрям різних галузей земського господарства. Слід сказати, що управи встигли впоратися з цим: одні більшою мірою, другі - меншою. А причина та сама у підготовці кадрів, здатних вирішувати поставлені господарські питання.

Підбір кадрів до земських управ дозволив їм налагодити свою роботу. На початку

діяльності управи зайнялися встановленням своїх внутрішніх порядків. Складали канцелярські штати, обирали заступників голови, встановлювали дні для колегіальних засідань, розподіляли завдання між членами та ін. Діючи в цьому напрямі, управи не забули проводити в життя найкращі заповіді перших земських зборів – вести земські справи на ґрунті єднання з земськими гласними і населенням. Фактично, більшість управ користувалася в цьому відношенні підтримкою гласних на місцях. У деяких випадках вони запрошували гласних відвідувати управи для наочного ознайомлення з веденням справ і навіть запрошували сторонніх осіб, які бажали взяти участь у земській справі. Так, наприклад, запрошувалися до роботи перші земські лікарі у Херсонській губернії¹², статистики – у Харківській та Чернігівській губерніях¹³.

Процес становлення земств, їх організаційна побудова і підбір кадрів, а пізніше функціонування невіддільно були пов'язані з усвідомленням свого місця у політичній структурі суспільства. Розуміння усієї важливості, значущості і необхідності активної діяльності в умовах місцевого самоврядування не могло не викликати у земських діячів появи своєї точки зору або своєї позиції відносно існуючих порядків в Російській імперії. Їх політичні погляди на особливості розвитку внутрішнього життя і знаходження шляхів його покращення об'єктивно вели до появи так званого земського лібералізму. Сутність його теоретичних поглядів на початковому етапі полягала у визнанні можливості добитися демократичних перетворень в країні в умовах існуючої самодержавної влади не вступаючи у відкриту опозицію. Однак, практична земська діяльність вочевидь давала зрозуміти, що більш серйозні зміни можуть бути досягнуті ними на основі гарантованих конституційних прав. На шляху до їх досягнення серед земств постійно малися розбіжності і вони не могли не відобразитися на стані земського ліберального руху.

Розширюючи свою роботу у 1880-х роках земства увійшли в епоху розкладу земського ліберального руху не тільки під тиском зовнішніх сил, а і під впливом внутрішніх суперечностей. Особливо потрібно наголосити, що представники земського ліберального руху прийдуть потім до політичних партій країни¹⁴. Розпад земського лібералізму як ідейної течії на праве і ліве крило, свідчив про нові кадрові віяння і зміну політики уряду щодо земств.

Ліве крило прагнуло зближення з промисловою буржуазією, а точніше, - з інтелігенцією. Будучи виразником землевласницьких інтересів, земський рух неухильно повинен був зіштовхнутися з інтересами представників торгового і промислового капіталу, тільки-но вони набули скільки-небудь впливового положення в суспільстві.

Так, наприклад, праві земці одержали перемогу у 1878 р. в Чернігівському земстві, на посаду голови управи було проведено замість О.П. Карпинського І.Ф. Іскрицького (з 1881 р. віце-губернатор). Взагалі обидві течії були тут рівні і вели одна з одною наполегливу боротьбу¹⁵.

Внутрішня боротьба серед земських гласних мала і свій відбиток на практичному вирішенні нагальних питань земської діяльності. Однією з таких проблем були кадри в сільській місцевості, а це саме та місцевість, заради якої проводилася реформа 1861 року. Від стану сільського господарства та селян залежав хід розвитку економічного, соціального та політичного життя суспільства. На жаль, найбільше постраждали гласні від сільських общин: тоді як у складі міських представників зміни у складі гласних були менш помітні. У складі гласних з сільського населення зміни ці були вагомими. Які ж можуть бути тривалі традиції там, де персонал часто змінюється. Тому, наприклад, самий нестійкий у цьому відношенні був Мглинський повіт, де кожне нове триріччя збори радикально змінювалися у своєму складі¹⁶. Друга причина, з якої варто пожалкувати про зміни у складі гласних селян у зборах, це та, що сільські представники попереднього складу набагато більше були відомі у повіті як суспільні діячі не тільки у земському самоврядуванні, а і в общинному, ніж новообрані особи; значна частина з них – старі земці. При такій зміні у складі зборів селяни не мали вагомого голосу, бо не встигали розібратися у справах, покладених на них, не мали коштів для присутності у зборах, а часті зміни складу гласних приводили до того, що найпрогресивніші елементи не балотувалися у гласні і давали цим можливість бути обраними куркульському елементу, що прагнув лише збагатитися за земські кошти. Так було, наприклад, у Кролевецькому повіті Чернігівської губернії, де гласні від селян нового скликання не могли скласти конкуренції своїм попередникам¹⁷. Це був період реакційного ставлення до діяльності земств з боку уряду, який побачив реальну загрозу для свого існування з боку земського ліберального руху.

Переходячи до діяльності земських зборів у 80-і роки можна помітити, що вони майже не відступили від шляху наміченого попередніми діячами. Хоча нові впливи і проявилися у різкій критиці попередників і у прагненні де тільки можна скоротити і сферу діяльності земства, і величину сум, що витрачало земство. Причина знову ж була у підборі кадрів. Період реакції в суспільстві відобразився і на земствах, а саме на кадрах, що прийшли до земства. Утиски з боку уряду і місцевої адміністрації позначилися на соціальному складі земств. До земських зборів все більше обираються реакційно налаштовані дворяни, які прагнули власної користі від своєї присутності у земствах.

Громадсько-політичні зміни у суспільстві не могли не відобразитися і на складі і діяльності земських установ. Збільшення кількості реакціонерів у складі земства дуже сильно позначилася на найбільш економічно розвинутих земствах України – Катеринославському і Полтавському¹⁸. Це земства, де переважали люди з вищою освітою, але які не завжди могли усвідомити перспектив нових поглядів на стан справ у соціально-політичному житті суспільства. Отже, вища освіта як окремо взятий фактор не була пов'язана з прагненням залучити до прогресивних соціально-політичних ідей. Загальне число гласних Полтавських губернських земських зборів у 1885 р. – 357 осіб. Серед них: дворян і осіб, що користувалися привілеями дворянства – 294, купців – 12, спадкових почесних громадян – 1, міщан – 1, козаків – 50, селян-власників – 4, селян казенних – 2, священиків – 3. До складу повітових зборів увійшло землевласників – 46%, городян – 12%, сільських обивателів – 42%, а до складу губернських зборів: землевласників – 82%, городян – 4%, сільських обивателів – 14%¹⁹.

Цей приклад свідчить, що реакційними ці земства стали внаслідок висування на роботу в них людей, що несли застарілі погляди які відбивались у пристосуванні до існуючого стану справ у народному господарстві, неприйнятті нових напрямків роботи земств, чеканні милостині від самодержавства.

За своїм національним складом дворянство на Україні було російського походження, що несло з собою політику царського уряду. А російський уряд саме і розраховував на те, що дворянство відіграватиме головну роль у земствах. Наведена нижче таблиця (табл. 1), наче свідчить, що дворянський елемент посту-

пово витісняє зі зборів усі інші стани. У відсоткових числах особистий склад зборів включав (таблицю складено на основі даних „Земського обзора” за 1885 рік)

Нижче наводиться число гласних-дворян по інших українських губерніях за 1883 – 1886 роки (табл.2) (Таблиця складена на основі даних Н.М.Пірумової “Земское либеральное движение. Социальные корни и эволюция до начала XX века.”)

Соціальний склад зборів накладав свій відбиток на ставлення гласних до роботи. Це період апатичного ставлення до своїх обов’язків, про що свідчить великий перелік постанов земських зборів²⁰. Суть його полягає в тому, що земські діячі охолонули до виконання своїх безпосередніх обов’язків, вони апатично ставилися до них, бо не могли перешкодити утискам земства з боку законодавства, уряду і місцевої адміністрації. Такі самі приклади можна навести і про роботу Харківських губернських зборів 1881 р.²¹, і про Полтавські збори XVII чергового скликання 1881 року.²²

Зі складом губернських земських зборів був пов’язаний ще один недолік – вони не представляли а ні населення губернії, а ні її переважних інтересів. Це відбувалося через проблему залучення селян до участі у зборах. Цей механізм не було відпрацьовано і цим скористалося місцеве дворянство, що могло задовольняти свої потреби, незважаючи на вимоги

місцевого населення. Внаслідок цього персонал зборів складався виключно з місцевого дворянства з домішками незначної кількості сільських заможних господарів (кулаків), які добивалися виборів до губернської управи, де дворяни зазвичай віддавали їм у компетенцію великий куш – завідування стотисячним господарством богоугодних закладів. Дворянство, що з’являлося на засіданнях, виключно з метою служилою – захопити ті або інші посади і зрозуміло, що при таких інтересах, коаліції в зборах земських могли бути тільки особистими, а не ідейними.

Професійний політичний діяч, конституціоналіст, гнучкий тактик, він став лідером найбільш лівої течії земського лібералізму з кінця 70-х років XIX ст. Не ідеалізуючи земську реформу 1864 р., доволі тверезо уявляв собі недоліки у політичних і економічних можливостях земств. Він, тим не менш, робив ставку саме на органи місцевого самоврядування як на арену суспільної діяльності і на ліберально налаштованих земців як на силу, здатну організувати громадську думку в межах країни.

Доволі цікавою є постать Олександра Русова. Росіянин за походженням, відомий український статистик, етнограф, фольклорист і громадський діяч Олександр Олександрович Русов (1847-1915 рр.) все своє життя присвятив благородній місії – пробудженню української національної свідомості.

Таблиця 1

Трьохліття	1864-1867	1868-1871	1872-1875	1876-1879	1880-1883	1884-1887	Всього
Дворяни	72,6	87,1	82,0	91,7	93,4	96,2	82,4
Городяни	7,1	4,3	2,7	2,8	1,9	0	3,9
Селяни	18,6	8,6	14,4	5,5	4,7	3,8	12,9
Духовенство	1,7	0	0,9	0	0	0	0,8

Таблиця 2

Губернії	Всього гласних	Кількість дворян	%
Катеринославська	61	56	91,8
Таврійська	36	22	61,1
Харківська	95	88	92,6
Херсонська	78	62	79,5
Чернігівська	93	82	88,2

На особливу увагу заслуговує діяльність М.О. Карішева як організатора і попечителя Гнединського ремісничого училища в с. Олександрівка Олександрійського повіту. У 1885 р., відмовившись від посади приват-доцента політехномії Петербурзького лісового інституту, М.О.Карішев поселився у селі і весь свій час віддавав училищу. Він об'єднав навколо себе повітову інтелігенцію і залучив її до суспільної діяльності. Визнанням заслуг М.О. Карішева в розвитку освіти, культури і земського руху в Запоріжжі стало обрання його у 1905 р. предводителем дворянства Олександрій-

ського повіту. Будучи вченим з іменем, він був також одним з видатних представників місцевої інтелігенції повіту.

Вплив цих відомих земських діячів на оточення був надзвичайним. Вони започатковували нові віяння і практичні заходи у земствах, сприяли своєю діяльністю розвитку в земствах передових ідей і бажань, більш дієвого виконання своїх обов'язків. Завдяки їм у земствах з'являлися люди, які прагнули до покращення соціально-економічного благоустрою населення

Джерела та література

- 1 Корф Н. Как наше земство зарождалось и подрастало // Русская мысль (далі – Р.М.). – 1881. – № 3. – С. 58–97; Коллюпанов Н. На рубеже // Р.М. – 1881. – № 3. – С. 4–22; Каблуков Н. Практические результаты земской статистики // Р.М. – 1886. – № 2. – С. 1–16; Соколов В. Геологические работы земств // Р.М. – 1889. – № 7. – С. 157–173; Успенский Г. Земство и переселенческий вопрос // Р.М. – 1891. – № 8. – С. 163–180; Фортунатов А. Как заниматься статистикой // Р.М. – 1897. – № 1. – С. 48–59; Русова С.Ф. К сорокалетию Черниговского земства // Р.М. – 1904. – № 12. – С. 94–135;
- 2 Исторический очерк деятельности Херсонского Губернского земства за 1865–1899 гг. Выпуск 1 – Херсон, 1904. – С. 79–80;
- 3 Щербин Ф.А. История Полтавского Земства. Дореформенный период и введение земских учреждений. – С. 198; ЦДІА України в м. Києві, ф. 707, оп. 36, спр. 442, арк. 2, 10, 20;
- 4 Щербин Ф.А. История Полтавского Земства. Дореформенный период и введение земских учреждений. – С. 199.
- 5 Там само. – С. 199.
- 6 Исторический очерк деятельности Херсонского Губернского Земства за 1865–1899 гг. – С. 312.
- 7 ЦДІА України в м. Києві, ф. 707, оп. 87, спр. 5432, арк. 33–37.
- 8 Там само, ф. 442, оп. 665, спр. 12, арк. 36.
- 9 Щербин Ф.А. История Полтавского Земства. Дореформенный период и введение земских учреждений. – С. 240.
- 10 Там само. – С. 138.
- 11 ЦДІА України, ф. 1475, оп. 1, спр. 1653, арк. 1; спр. 854, арк. 1; спр. 340, арк. 1–2; спр. 316, арк. 1–6.
- 12 Исторический очерк деятельности Херсонского Губернского земства за 1865–1899 гг. Вып. 1. – С. 247.
- 13 Веселовский Б.Б. История земства за сорок лет. – Т. 3. – С. 300–301.
- 14 Серед представників земців, що стали пізніше партійними діячами можна назвати по Катеринославській губернії – Радаков В.М. (К-д); Таврійська губ. – Крим С.С. (К-д), Новіков О.В. (К-д), Оболенський В.О. (К-д, член ЦК), Панкєєв К.М. (К-д); Харківська губ. – Ковалевський М.М. (К-д); Чернігівська губ. – Петрункевич І.І. (К-д, член ЦК), Міклашевський М.М. (К-д), Муханов О.О. (К-д, член ЦК), Свечін О.О. (К-д), Шраг І.Л. (К-д).
- 15 Веселовский Б.Б. История земства за сорок лет. – Т. 3. – С. 312.
- 16 Там само. – С. 313.
- 17 Списки гласных Кролевецкого уезда // Земский сборник Черниговской губернии. – 1877. – № 9. – С. 123.
- 18 ЦДІА України в м. Києві, ф. 442, оп. 834, спр. 209, арк. 1–2; ф. 1475, оп. 1, спр. 153, арк. 1–20; спр. 285, арк. 1.
- 19 Земский обзор за 1885 год. – 1885. – № 1 – 50. – С. 340.
- 20 Земство. – 1881. – № 47. – С.13.
- 21 Там само. – № 57. – С. 15.
- 22 Там само. – № 47. – С. 11.

Оксана Обметко

**Влияние сословного фактора на деятельность украинских земств
в последней четверти XIX в.**

В статье описано проблему сословно-национального представительства депутатов в земских учреждениях Украины. Дан анализ основных тенденций формирования губернских и уездных управ.

Ключевые слова: *социальный, класс, земство, представительство, депутаты.*

Oksana Obmetko

Effects of the social-class factors on activities of Ukrainian zemstvo in the last quarter of 19th century

The article describes a problem of the national-class representation of the deputies in the zemstvo-institutions of Ukraine. The analysis was made for major trends of regional and district administrations establishment.

Key words: social, class, zemstvo, representation, deputies.



УДК 94(477.6):35.071.5

Віктор Шабельніков (м. Донецьк)

УТВОРЕННЯ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ (1932 – ЧЕРВЕНЬ 1941 рр.)

У статті досліджується процес утворення і функціонування Донецької області як одного із економічно розвинених регіонів України, її особливості, зміна внутрішнього територіального поділу і місцевої системи управління у 1932-1941 роках.

Ключові слова: *регіон, район, округ, система управління, адміністративно-територіальний поділ, населений пункт, органи влади.*

Знищення старої, дореволюційної держави, та її апарату в процесі Жовтневого перевороту 1917 року неминує вело до скасування застарілого адміністративно-територіального поділу (АТП), який з точки зору більшовиків був пристосований до експлуататорських цілей і завдань буржуазно-поміщицької держави. Тому перед радянською країною постали питання про зміцнення влади рад на місцях, створення державного апарату, розвиток продуктивних сил.

Старий АТП зовсім не враховував економіки великих і багатих регіонів, їх географічних особливостей, національного

складу і не відповідає новим потребам господарського і культурного будівництва.

Одним із перших кроків по удосконаленню керівництва політичним і господарським життям, здійсненню нового районування країни стало вирішення питання про виділення Донбасу в єдиний адміністративно-територіальний і економічний регіон – Донецьку область.

Необхідно зауважити, що в сучасний період в історичній літературі проблема створення Донецької області ґрунтовно і комплексно не розглядалася. Вона не стала предметом спеціального фундаментального дослідження. Лише в деяких наукових працях зустрічаються